

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 13(2019)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.13.4

Franciszek Mróz

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska

Kraków w przestrzeni pielgrzymkowej świata. Potencjał i perspektywy rozwoju turystyki religijnej stolicy Małopolski

Streszczenie

Kraków należy do grupy najważniejszych centrów turystyki religijnej o światowym zasięgu. Tradycje pielgrzymkowe do miasta sięgają XII w. W szczytowym okresie średniowiecznego ruchu pielgrzymkowego, który przypadł na XV w. w Krakowie rejestrowano 17 *loca sacra*. Pod koniec XVI w., ze względu na liczne kościoły w których znajdowały się cudowne wizerunki, relikwie i groby świętych i błogosławionych, Kraków zaczęto nazywać „drugim Rzymem” (*Cracovia altera Roma*). Po wyborze kard. Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową (16 października 1978 r.) rozpoczął się kolejny etap rozwoju ruchu pielgrzymkowego i turystyki religijnej do stolicy Małopolski. Zbiegł się on z wpisaniem Starego Miasta w Krakowie w 1978 r. na listę światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO – jako jednego z pierwszych 12 obiektów na świecie. W ostatnim dwudziestoleciu w przestrzeni miejskiej Krakowa w zakresie ruchu pielgrzymkowego i turystyki religijnej zauważalne są dwa trendy: renesans kultu w średniowiecznych ośrodkach pielgrzymkowych oraz powstanie nowych ośrodków pielgrzymkowych: sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach, Centrum „Nie lękajcie się” – sanktuarium św. Jana Pawła II na Białych Morzach, sanktuarium *Ecce Homo* św. Brata Alberta oraz sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Bieńczycach. Obecnie Kraków znany jest w całym chrześcijańskim świecie jako światowe centrum kultu Bożego Miłosierdzia, „Papieskie Miasto” – najważniejszy obok Watykanu i Wadowic ośrodek kultu św. Jana Pawła II oraz jedno z 13 miast na świecie, w których zorganizowano Światowe Dni Młodzieży (2016 r.). Współcześnie w mieście funkcjonuje ponad 30 ośrodków pielgrzymkowych. Są to przede wszystkim sanktuaria świętych i błogosławionych, a także sanktuaria maryjne z koronowanymi wizerunkami Matki Bożej. Światową rangę posiadają sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach oraz sanktuarium św. Jana Pawła II na Białych Morzach, które w ciągu roku odwiedza około 2 milionów osób.

W prezentowanym opracowaniu wykazano jakie elementy decydują o międzynarodowej randze Krakowa. Na podstawie badań terenowych, wywiadów pogłębionych oraz w oparciu o *Plan działań na rzecz rozwoju turystyki religijnej w Krakowie do 2020*, wskazano na perspektywę rozwoju turystyki religijnej w mieście w najbliższym dziesięcioleciu.

Cracow in the global pilgrimage movement. Capabilities and growth perspectives for religious tourism to the capital of Lesser Poland

Abstract

Cracow belongs to the group of major centres of religious tourism with global reach. Cracow pilgrimage traditions go back to the 12th century. In the peak period of medieval pilgrimage movement in the 15th century, 17 *loca sacra* were registered in Cracow. At the end of the 16th century, due to numerous churches featuring miraculous images, relics and tombs of saints and the blessed, Cracow started taking on the name of “a second Rome” (*Cracovia alter Roma*). The election of Cardinal Karol Wojtyła to the Holy See (16th October 1978) triggered another stage of development of pilgrimage and religious tourism to the capital of Lesser Poland. It coincided with the entering of the Old City in Cracow on the UNESCO World and Cultural Heritage List – as one of 12 sites in the world to be entered first.

In the last two decades, in the urban space of Cracow in the scope of pilgrimage and religious tourism, two trends can be distinguished: revival of the cult in medieval pilgrimage centres and the emergence of new pilgrimage centres: the Divine Mercy Shrine in Łagiewniki, “Do not be afraid!” Centre – the Shrine of St. John Paul II in Białe Morza, *Ecce Homo* Shrine of St. Brother Albert, and the Sanctuary of Fátima in Bieńczyce. Currently, Cracow is known in the Christian world as a global centre of the cult of Divine Mercy, “the Papal Town” – one of the most important centres of the cult of John Paul II, next to the Vatican City and Wadowice, and one of 13 cities in the world to have hosted World Youth Day (2016). Currently, there are over 30 shrines in the city. They are mostly shrines of saints and the blessed, as well as Marian Shrines with crowned images of the Mother of God. Global importance is enjoyed by the Divine Mercy Shrine in Łagiewniki and the Shrine of St. John Paul II in Białe Morza, each visited by about 2 million people a year.

The study demonstrates what elements determine the international repute of Cracow. Based on field research, in-depth interviews and the *Plan of actions for the development of religious tourism in Cracow by 2020*, perspectives of development of religious tourism in the city in the next decade have been presented.

Słowa kluczowe: Kraków, ośrodek pielgrzymkowy; pielgrzymki; sanktuarium; turystyka religijna.

Key words: Cracow, pilgrimage; pilgrimage center; religious tourism; sanctuary.

Otrzymano: 25.10.2018

Received: 25.10.2018

Zaakceptowano: 4.01.2019

Accepted: 4.01.2019

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Mróz, F. (2018). Kraków w przestrzeni pielgrzymkowej świata. Potencjał pielgrzymkowy stolicy Małopolski i perspektywy rozwoju w niej turystyki religijnej. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 13, 40–56, doi: 10.24917/20845456.13.4

Wprowadzenie

Kraków należy do grupy najważniejszych centrów turystyki religijnej o światowym zasięgu. Obecnie miasto znane jest w całym chrześcijańskim świecie jako światowe centrum kultu Bożego Miłosierdzia, „Papieskie Miasto” – najważniejszy obok Watykanu i Wadowic ośrodek kultu św. Jana Pawła II oraz jedno z 13 miast na świecie,

w których zorganizowano Światowe Dni Młodzieży (2016 r.). Współcześnie w mieście funkcjonuje ponad 30 ośrodków pielgrzymkowych. Są to przede wszystkim sanktuaria świętych i błogosławionych, a także sanktuaria maryjne. W tym zakresie miasto stanowi unikatowy przykład ośrodka pielgrzymkowego. Światową rangę posiadają sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach oraz sanktuarium św. Jana Pawła II na Białych Morzach, które każde w ciągu roku odwiedza około 2 milionów osób.

W prezentowanym opracowaniu wykazano jakie elementy decydują o międzynarodowej randze Krakowa. Na podstawie badań terenowych, wywiadów pogłębiionych oraz w oparciu o *Plan działań na rzecz rozwoju turystyki religijnej w Krakowie do 2020*, wskazano na perspektywy rozwoju turystyki religijnej w mieście w najbliższym dziesięcioleciu. Opracowanie jest rezultatem badań terenowych przeprowadzonych w krakowskich sanktuariach w ostatnim dwudziestolecu, a także kwerendy archiwalnej i bibliotecznej w badanych ośrodkach i krakowskich bibliotekach. W przedstawieniu wyników badań posłużono się przede wszystkim metodą dynamiczno-porównawczą i opisowo-analityczną.

Uwarunkowanie historyczne pielgrzymowania do Krakowa

Miejsca święte od zarania dziejów były ośrodkami, gdzie rozwijany był kult religijny i do których pielgrzymowali mieszkańcy poszczególnych regionów. Przy *loca sacra* koncentrowało się religijne życie społeczeństw. Pielgrzymki do sanktuariów przyczyniły się do rozwoju horyzontu poznawczego, geograficznego i kulturowo-cywilizacyjnego narodów (Jackowski, 2003). Istota i fenomen pielgrzymowania pozostają właściwie niezmiennie od wieków (Jackowski, Sołjan, 2004), i pomimo obserwowanych od kilkudziesięciu lat procesów sekularyzacji życia publicznego i laicyzacji społeczeństw, w największych sanktuariach na świecie rejestruje się stały wzrost podróży o motywach religijnych i religijno-poznawczych (Mróz F., Mróz Ł., 2013).

Kraków jako ośrodek pielgrzymkowy już w XII wieku zaznaczył swój udział w sieci średniowiecznych miejsc pątniczych na ziemiach polskich. Początkowo pielgrzymki do miasta związane były z kultem św. Floriana i św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Relikwie św. Floriana sprowadził do katedry na Wawelu w 1184 r. biskup Gedeon (1130–1185) i umieścił pośrodku nawy świątyni. W miejscu tym, siedemdziesiąt lat później, biskup Prandota (ok. 1200–1266) złożył ciało biskupa Stanisława (Węclawowicz, 2014).

Na koncentrację sanktuariów w Krakowie istotny wpływ miała kluczowa rola miasta w Koronie Królestwa Polskiego, dobrze rozbudowana sieć placówek zakonnych zarówno w stolicy, jak i w diecezji krakowskiej, a także ranga biskupstwa krakowskiego w strukturach Kościoła w Polsce (Hodorowicz, Mróz, 2009). W 1186 r. papież Urban III w bulli *In eminenti Sedis* nadał biskupowi krakowskiemu Pełce (zm. 1207 r.) przywilej pierwszeństwa przed pozostałymi biskupami Królestwa Polskiego, a także szereg przywilejów kościelnych, dzięki którym diecezja krakowska posiadała po metropolii gnieźnieńskiej najwyższą rangę wśród pozostałych diecezji polskich (Kumor, 1998). Kościół katedralny na Wawelu był od 20 stycznia 1320 r. (koronacja króla Władysława Łokietka) miejscem koronacji władców Polski, a od pogrzebu króla Władysława Łokietka w 1333 r. miejscem pogrzebów i pochówków

królewskich. Konfesja św. Stanisława Biskupa i Męczennika w katedrze na Wawelu nazywana była ołtarzem Ojczyzny (*ara Patriae*) (Urban, 2014).

Z pierwszej połowy XIII w. posiadamy historyczne wzmianki o kulcie Krzyża Świętego w kościele cystersów w Mogile pod Krakowem. W kronikach klasztornych zanotowano, że już wówczas w kościele mogińskim doznawano wielu łask (Jackiewicz, 1999). Nabożeństwo do Męki Pańskiej w Mogile wzrosło, po ogromnym pożarze świątyni w 1447 r., po którym ocalał tylko krucyfiks. Wiadomość o tym niezwykłym wydarzeniu rozeszła się po całym Krakowie i okolicznym regionie. Do cudownego krucyfiksłu zaczęły przybywać rzesze pielgrzymów. Ze względu na regułę cystersów, według której kościół klasztorny miał być miejscem modlitwy tylko dla samych zakonników, zaś dla ludności, a zwłaszcza kobiet, był w zasadzie zamknięty, wybudowano specjalną kaplicę przylegającą do kościoła, w której mogły się modlić pielgrzymujące do sanktuarium kobiety (Kłoczowski 1966; Mróz, 2004).

W szczytowym okresie średniowiecznego ruchu pielgrzymkowego, który przypadł na XV w. w Krakowie rejestrowano 17 *loca sacra*. Kraków szczylił się także posiadaniem wielu relikwii – m.in. części Drzewa Krzyża Świętego pozyskanej przez Kazimierza Wielkiego w trakcie wyprawy na Ruś oraz relikwii Gwoźdźca Krzyża Świętego, którą otrzymał król Jagiełło od papieża Marcina V, jako dowód wdzięczności, że Litwa przyjęła chrzest bez rozlewu krwi. Celem pielgrzymek były przede wszystkim katedra wawelska z konfesją św. Stanisława Biskupa Męczennika, kościół św. Floriana na Kleparzu oraz groby: św. Jacka Odrowąża, bł. księżnej Salomei, Królowej Jadwigi i biskupa krakowskiego Jana Prandoty. Warto również zaznaczyć, że w XV-wiecznym Krakowie żyło sześć osób, które zmarły w opinii świętości. Byli to: Jan z Kęt, Izajasz Boner, Michał Giedroyc, Stanisław Kazimierczyk, Szymon z Lipnicy oraz Świętosław zwany Milczący. Tę wyjątkową epokę określono łacińskim mianem *felix saeculum Cracoviae* – szczęśliwy wiek Krakowa (Jackowski, 2008). Pod koniec XVI w., ze względu na liczne kościoły w których znajdowały się cudowne wizerunki, relikwie i groby świętych i błogosławionych, Kraków zaczęto nazywać „drugim Rzymem” (*Cracovia altera Roma*). W 1596 r. Giovanni Paolo Mucante, mistrz ceremonii w delegacji legata *a latere* w Polsce kard. Enrico Caetaniego (1550–1599), odwiedzając Kraków napisał: „Gdyby nie było Rzymu, wtedy by Kraków był Rzymem”. Kilkanaście lat później – w 1619 r. szwajcarski rysownik Matthäus Merian Starszy napisał na miedziorycie przedstawiającym panoramę znad Wisły: „Cracovia totius Poloniae urbs celeberrima atque amplissima (...)” czyli „Kraków, miasto całej Polski najświetniejsze i najświetniejsze (...)” (Czuma, 2016; Bejda, Pabis, 2016).

W latach zaborów pielgrzymki do Krakowa nabrały dodatkowo charakteru patriotycznego, miasto zyskało symboliczne określenia: „serce Polski”, „świątynia narodowa”, „Rzym słowiański”, „bastion polskości” oraz „skarbiec relikwii i pamiątek” (Niedźwiedź, 2004).

Już podczas II wojny światowej, wkrótce po śmierci s. Faustyny (5 października 1938 r.) rozpoczęły się pielgrzymki do kaplicy św. Józefa w Łagiewnikach. W tym okresie kaplica została udostępniona wiernym, którzy przybywali tu aby pomodlić się przed obrazem Pana Jezusa Miłosiernego oraz przy grobie siostry Faustyny. Ruch pielgrzymkowy wzrósł po rozpoczęciu w dniu 21 października 1965 r. przez ks. arcybiskupa Karola Wojtyłę procesu informacyjnego o zmarłej w opinii świętości siostry Faustyny i przeniesieniu jej doczesnych szczątków do klasztornej kaplicy. Kolejnym czynnikiem, który przyczynił się do rozwoju pielgrzymek do Łagiewnik było

odwołanie w 1978 r. *Notyfikacji*¹ (Mróz, 2008). Dekret ustanawiający sanktuarium Bożego Miłosierdzia wydał kardynał Franciszek Macharski w 1992 r. Do dalszego rozwoju ruchu pielgrzymkowego przyczyniła się beatyfikacja (18 kwietnia 1993 r.) i kanonizacja (30 kwietnia 2000 r.) s. Faustyny Kowalskiej. W 1999 r. rozpoczęto prace budowlane nowego zespołu sanktuarijnego. W ciągu zaledwie dwóch lat została zbudowana dwupoziomowa, nowoczesna bazylika Miłosierdzia Bożego, mogąca pomieścić 4,5 tysiąca pielgrzymów i wolnostojąca 76-metrowa wieża. Konsekracji nowej bazyliki dokonał Jan Paweł II, podczas ostatniej pielgrzymki do Polski w dniu 17 sierpnia 2002 r.

Po wyborze kard. Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową (16 października 1978 r.) rozpoczął się kolejny etap rozwoju ruchu pielgrzymkowego i turystyki religijnej do stolicy Małopolski. Zbiegł się on z wpisaniem Starego Miasta w Krakowie w 1978 r. na listę światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO – jako jednego z pierwszych 12 obiektów na świecie.

Po śmierci papieża Jana Pawła II, w odległości zaledwie 700 m od sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Łagiewnikach, rozpoczęto budowę Centrum „Nie lękajcie się” – sanktuarium św. Jana Pawła II na Białych Morzach. W latach 2012–2016 zbudowano bazylikę składającą się z dwóch głównych kościołów (górnego i dolnego – Kaplicy Relikwii) oraz licznych oratoriów i kaplic. W obrębie zespołu sanktuarijnego funkcjonuje Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II, Muzeum Jana Pawła II, a także zaplecze konferencyjne i turystyczne.

W ostatnim dwudziestolecu w przestrzeni miejskiej Krakowa w zakresie ruchu pielgrzymkowego i turystyki religijnej zauważalne są dwa trendy: renesans kultu w średniowiecznych ośrodkach pielgrzymkowych oraz powstanie wspomnianych nowych ośrodków pielgrzymkowych: sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach, Centrum „Nie lękajcie się” – sanktuarium św. Jana Pawła II na Białych Morzach, a także sanktuarium *Ecce Homo* św. Brata Alberta, sanktuarium Najświętszej Rodziny w Nowym Bieżanowie oraz sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Bieńczycach (Mróz, 2006). Przykładem renesansu kultu w ośrodkach pielgrzymkowych związanych ze średniowiecznymi świętymi są erygowane w ostatnich dwudziestu latach sanktuaria: sanktuarium św. Kazimierza Królewicza przy ul. Reformackiej 3 (dekret ks. kard. F. Macharskiego z 16 listopada 2001 r.) i sanktuarium św. Szymona z Lipnicy przy ul. Bernardyńskiej 2 (dekret ks. kard. Stanisława Dziwisza z 7 listopada 2016 r.). Potwierdzeniem wielowiekowego kultu świętych są także dekrety sanktuariów: św. Józefa przy ul. Poselskiej 1 (dekret ks. kard. Stanisława Dziwisza z 19 marca 2016 r.) oraz sanktuarium św. Jana Bożego przy ul. Krakowskiej 48 (dekret ks. kard. Stanisława Dziwisza z 8 marca 2016 r.). Należy również zaznaczyć, że w kilku krakowskich sanktuariach rozwija się również nabożeństwo do świętych i błogosławionych nie związanych historycznie z danym ośrodkiem. Przykładem jest sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia oo. augustianów, gdzie w ostatnich latach

1 W dniu 7 marca 1959 r., kiedy Kongregacja św. Oficjum ogłosiła Notyfikację, która zakazywała rozpowszechniania obrazu i nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego w formach proponowanych przez siostrę Faustynę. Zgodnie z zaleceniem zawartym w Notyfikacji, z wielu kościołów usunięto lub przemalowano obrazy Pana Jezusa Miłosiernego. Nie organizowano również nabożeństw do Miłosierdzia Bożego. Za zgodą ks. arcybiskupa Eugeniusza Bazia-ka nie usunięto obrazu w kaplicy w Krakowie-Łagiewnikach. Także w Dolinie Miłosierdzia w Częstochowie wierni mogli modlić się przed wizerunkiem Chrystusa Miłosiernego.

bardzo dynamicznie rozwija się kult św. Rity, kościół kapucynów przy ul. Loretańskiej (sanktuarium Matki Bożej Loretańskiej), gdzie rozwija się kult św. Ojca Pio oraz kościół pw. Św. Krzyża, gdzie każdego 30. dnia miesiąca odbywa się nabożeństwo do św. Charbela Makhloufa – mnicha maronickiego z Libanu (Bilska-Wodecka, Sołjan, 2015).

Potencjał pielgrzymkowy Krakowa

Kraków zaliczany jest obecnie do grupy 20 najważniejszych chrześcijańskich ośrodków pielgrzymkowych oraz do grupy około 60 głównych centrów pątniczych wszystkich religii (Jackowski, 2008). Spróbujmy zatem przedstawić, jakie elementy decydują o ogromnym potencjale pielgrzymkowym i turystyczno-pielgrzymkowym stolicy Małopolski. Na naczelnym miejscu należy wskazać przede wszystkim wielowiekowe dziedzictwo religijne miasta, tradycje pielgrzymkowe oraz funkcjonowanie w przestrzeni Krakowa dwóch sanktuariów o randze międzynarodowej – sanktuarium Bożego Miłosierdzia oraz sanktuarium św. Jana Pawła II. Każde z tych sanktuariów odwiedza w ciągu roku około 2 mln osób z ponad 90 krajów świata. Pielgrzymki organizowane do jednego z nich są najczęściej połączone z odwiedzeniem drugiego.

Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach jest obecnie jednym z najprężniej rozwijających się centrów pielgrzymkowych na świecie. Podczas ostatniej pielgrzymki Jana Pawła II w ośrodku (17 sierpnia 2002 r.), papież ogłosił sanktuarium światowym centrum kultu Bożego Miłosierdzia i dokonał uroczystego aktu zawierzenia świata Bożemu Miłosierdziu. Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach jest zarazem najważniejszym w grupie ponad 80 sanktuariów Bożego Miłosierdzia na świecie. Przedmiotem kultu w sanktuarium jest obraz Pana Jezusa Miłosiernego z podpisem „Jezu Ufam Tobie” oraz relikwie św. s. Marii Faustyny Kowalskiej, które znajdują się w kaplicy klasztornej pw. św. Józefa Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. Słynący łaskami obraz Miłosiernego Chrystusa namalowany przez krakowskiego malarza Adolfa Hylę jest bezsprzecznie – obok krzyża – najbardziej powszechnym w Kościele katolickim wizerunkiem Pańskim. Kopie łagiewnickiego obrazu Jezusa Miłosiernego spotkać można we wszystkich krajach chrześcijańskich na świecie.

Kraków to jeden z ośmiu (poza Rzymem) ośrodków pielgrzymkowych (sakralnych) na świecie (obok Jerozolimy², Aparecida, Jasnej Góry, Pompei, Asyżu³, Turynu, Mediolanu oraz katedry Świętego Ducha w Stambule⁴), które odwiedziło trzech papieży: św. Jan Paweł II, Benedykt XVI oraz Franciszek. Stolica Małopolski może też poszczycić się tym, że jako jedno z 13 miast na świecie było gospodarzem Światowych Dni Młodzieży – obok Rzymu, Buenos Aires, Santiago de Compostela, Częstochowy, Denver, Manila, Paryżu, Toronto, Kolonii, Sydney, Madrytu, Rio de Janeiro.

W grupie chrześcijańskich sanktuariów o randze międzynarodowej na świecie, Kraków jest jednym z 8 ośrodków wpisanych na listę światowego dziedzictwa

2 Jerozolimę odwiedził także w 1964 r. papież Paweł VI.

3 Asyż odwiedził także w 1962 r. papież Jan XXIII.

4 Stambuł odwiedził także w 1967 r. papież Paweł VI.

kulturowego i przyrodniczego ludzkości UNESCO – obok Watykanu, Rzymu, Santiago de Compostela, Asyżu, Wilna, Rio de Janeiro, Góry Athos i Wysp Sołowieckich.

Kraków i Wadowice to jedyne miasta na świecie, które zasługują na miano miasta św. Jana Pawła II. Karol Wojtyła związany był z Krakowem od 1938 r., kiedy wówczas rozpoczął studia polonistyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a później jako seminarzysta, ksiądz, wykładowca, duszpasterz studentów i rodzin, biskup, metropolita krakowski, kardynał i wreszcie jako Głowa Kościoła Katolickiego. O związkach św. Jana Pawła II z miastem najlepiej świadczą jego słowa, które wypowiedział na Błoniach, 10 czerwca 1979 r.: „I dlatego pozwólcie – że zanim odejdę – popatrzę jeszcze stąd na Kraków, na ten Kraków, w którym każdy kamień i każda cegła jest mi droga – i popatrzę stąd na Polskę” (<http://nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/547/>). Papież Jan Paweł II w trakcie VIII podróży apostołskich do Polski odwiedził swojego ukochane miasto siedmiokrotnie (nie był w Krakowie jedynie podczas pielgrzymki do Polski w 1995 r.). Jego następcy – papież Benedykt XVI i papież Franciszek odwiedzili także miasto, podczas wizyt apostołskich w Polsce. Warto również zaznaczyć, że Kraków jest poza Rzymem i wspólnie z Asyżem najczęściej odwiedzanym miastem na świecie przez głowę Stolicy Apostolskiej – 9 wizyt papieży w Krakowie (siedem wizyt św. Jana Pawła II i po jednej wizycie Benedykta XVI oraz Franciszka).

Czy dzisiaj również Kraków zasługuje, aby o nim powiedzieć „Gdyby nie było Rzymu, wtedy by Kraków był Rzymem”? Przytoczone powyżej fakty wydają się być wystarczającymi argumentami, aby potwierdzić *Cracovia altera Roma*. Jak podkreśla A. Jackowski, „poza Rzymem nie ma bowiem drugiego miasta na świecie, którego przestrzeń byłaby tak »wypełniona« świętością” (Jackowski, 2008: 115). Kraków jest drugim po Rzymie ośrodkiem o największej liczbie sanktuariów maryjnych, Pańskich oraz świętych i błogosławionych na świecie. Obecnie w mieście rejestruje się ponad 30 ośrodków pielgrzymkowych (tab. 1). Są to przede wszystkim sanktuaria świętych i błogosławionych, a także sanktuaria maryjne. Pielgrzymi i turyści odwiedzający Kraków mają okazję odwiedzić kościoły w których znajdują się doczesne szczątki, relikwie bądź też miejsca kultu 14 świętych, 18 błogosławionych oraz 14 kandydatów na ołtarze – Służebnic Bożych i Sług Bożych. W grupie świętych są to relikwie: św. Brata Alberta Chmielowskiego, św. Floriana, św. Jacka Odrowąża, św. Jadwigi Królowej, św. Jana z Kęt, św. Jana Pawła II, św. Kazimierza Królewicza, św. Rafała Kalinowskiego, św. Maksymiliana Marii Kolbego, św. Siostry Faustyny Kowalskiej, św. Józefa Sebastiana Pelczara, św. Stanisława Kazimierczyka, św. Biskupa Stanisława ze Szczepanowa i św. Szymona z Lipnicy (Por. Wilkońska, 2000). Wśród błogosławionych Kościoła katolickiego w wybranych świątyniach Krakowa rozwijany jest kult: bł. Jana Beyzyma, bł. Izajasza Bonera, bł. Bronisławy, bł. Hanny Chrzanowskiej, bł. Matki Zofii Czeskiej, bł. Michała Giedroycia, bł. Bernardyny Jabłońskiej, bł. o. Hilarego Januszewskiego, bł. Wincentego Kadłubka, bł. ks. Józefa Kowalskiego, bł. o. Anastazego Pankiewicza, bł. Anieli Salawy, bł. Salomei, bł. o. Zbigniewa Strzałkowskiego, bł. Klary Ludwiki Szczęsnej, bł. o. Michała Tomaszka, bł. Angeli Truskowskiej i bł. s. Marty Wieckiej.

Należy także zaznaczyć, że w skarbcach krakowskich kościołów znajduje się bardzo wiele relikwiarzy skrzynkowych oraz relikwiarzy z relikwiami świętych i błogosławionych oraz relikwiami Męki Pańskiej (Drzewa Krzyża Świętego, ciernia z korony cierniowej).

Kraków jest po Rzymie drugim ośrodkiem pod względem ilości koronowanych wizerunków Matki Bożej. Obecnie w krakowskich kościołach znajduje się bowiem 11 wizerunków Najświętszej Maryi Panny koronowanych na prawie papieskim i 5 na prawie diecezjalnym (biskupim) (por. tab. 1). Kraków poszczycić się także może największą w Polsce liczbą kościołów podniesionych do rangi Bazyliki Mniejszej (11 świątyń).

Przez Kraków prowadzi 6 Europejskich Szlaków Kulturowych: Droga św. Jakuba, Szlak Cysterski, *Via Regia*, Szlak Europejskich Cmentarzy, Szlak Dziedzictwa Żydowskiego oraz Szlak Miast Hanzy (Mróz, 2014). W przestrzeni miasta oznakowano 5 tras turystycznych związanych z tematyką religijną: Trasa św. Stanisława, Krakowski Szlak Świętych, Ścieżkami św. Jana Pawła II, Trasa Zabytków Żydowskich i szlak Śladami św. Siostry Faustyny (Wilkońska, Siepak, Gurba, Jakubczyk, 2014). Bardzo duże znaczenie w rozwoju turystyki religijnej i kulturowej w mieście ma również prowadzący przez Kraków Małopolski Szlak Architektury Drewnianej oraz Małopolski Trasa Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wspomnieć należy jeszcze, że Kraków nazywany jest także „drugą Jerozolimą” i zaliczany do głównych ośrodków pielgrzymkowych dla wyznawców judaizmu (9 synagog i liczne pamiątki po dawnych obiektach związanych z Żydami).

Kraków jest drugim po Jasnej Górze centrum pątniczym w Polsce pod względem liczby pielgrzymów, a także ilości i rangi wydarzeń religijnych. Do najważniejszych z nich należą: Święto Miłosierdzia Bożego w których uczestniczy każdego roku ponad 100 tys. pielgrzymów, procesja św. Stanisława z Wawelu na Skałkę, procesja Bożego Ciała, wydarzenia Triduum Paschalnego (m.in. Jerozolimski Pogrzeb Chrystusa w sanktuarium św. Kazimierza Królewicza) i wydarzenia związane ze św. Janem Pawłem II. Warto również podkreślić, że w mieście funkcjonuje najwięcej w Polsce arcybractw i bractw religijnych – m.in.: Arcybractwo Męki Pańskiej (zwane Arcybractwem Dobrej Śmierci), Arcybractwo Najświętszego Sakramentu i Pięciu Ran Pana Jezusa, Arcybractwo Matki Bożej Pocieszenia, Bractwo Aniołów Stróżów, Bractwo Matki Bożej Bolesnej, Bractwo Miłosierdzia Bożego i Bractwo św. Zofii. Z miastem związane jest również Bractwo św. Jakuba w Więclawicach Starych – jedyne w Polsce Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła agregowane do Arcybractwa św. Jakuba w Santiago de Compostela (Mróz, 2018).

Na wysoki potencjał pielgrzymkowy Krakowa wpływ ma także położenie miasta w regionie o największej w Polsce sieci szlaków pielgrzymkowych i sanktuariów. Warto bowiem podkreślić, że na terenie archidiecezji krakowskiej funkcjonuje obecnie blisko 70 ośrodków pielgrzymkowych (tj. około 10% ogółu polskich sanktuariów) (Mróz, 2014; Mróz, 2016). W odległości 25 km od centrum Krakowa znajduje się 50 ośrodków pielgrzymkowych, w odległości 50 km od miasta 80 sanktuariów (w tym sanktuaria o randze międzynarodowej w Kalwarii Zebrzydowskiej oraz w Wadowicach), a w odległości 100 km – niemal 200 sanktuariów. Sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej na Jasnej Górze znajduje się w odległości 130 km od stolic Małopolski, zaś Międzynarodowe Sanktuarium św. Anny na Górze Św. Anny – 150 km od Krakowa.

Perspektywy rozwoju turystyki religijnej w mieście

Turystyka religijna została uznana przez władze Krakowa za jedną z trzech wiodących form turystyki. W listopadzie 2015 r. Prezydent Miasta Krakowa, prof. Jacek Majchrowski powołał zespół zadaniowy złożony z przedstawicieli różnych instytucji i organizacji zainteresowanych rozwojem tej formy turystyki w Krakowie. Głównym zadaniem Zespołu było przygotowanie propozycji planu działań na rzecz rozwoju turystyki religijnej w mieście. Dokument pn. „Plan działań na rzecz rozwoju turystyki religijnej w Krakowie do 2020 roku /rekomendacje/” został opracowany przez Zespół (autor niniejszego opracowania brał udział w pracach Zespołu) i przyjęty zarządzeniem Nr 1998/2016 Prezydenta Miasta Krakowa z dnia 27.07.2016 r. (www.bip.krakow.pl...). W w/w dokumencie na podstawie przeprowadzonej analizy SWOT zaproponowano działania w trzech obszarach interwencji: „ilość» – zestaw zadań mających na celu wzrost liczby turystów religijnych; «jakość» – rozumiana jako stałe podnoszenie poziomu obsługi turysty religijnej, a także poziomu wiedzy (i edukacji) o tej formie turystyki oraz «przestrzeń» – czyli zagospodarowanie obszaru miasta z uwzględnieniem potrzeb turysty religijnego” (*Plan działań...*).

Zwiększenie liczby uczestników turystyki religijnej w Krakowie jest możliwe poprzez realizację zadań – m.in. „skuteczne działania promocyjne z wykorzystaniem nowych mediów; współpracę miasta i organizatorów turystyki religijnej z Krakowa oraz rynków zagranicznych (wizyty studyjne, workshopy, roadshowy); opracowanie kalendarza wydarzeń turystyki religijnej; aktywność miasta na międzynarodowej arenie turystyki religijnej; organizację cyklicznego wydarzenia konferencyjnego” (*Plan działań...*). Stałą poprawę jakości oferty i obsługi turysty religijnego oraz stanu wiedzy i edukacji w zakresie turystyki religijnej można uzyskać przede wszystkim dzięki: „przeładowi i uzupełnieniu systemu informacji turystycznej w zakresie turystyki religijnej; kompleksowe badania pod kątem turystyki religijnej oraz kształcenie kadr dla turystyki religijnej (studia, kursy, szkolenia)” (*Plan działań...*). W kształtowaniu przestrzeni miasta w sposób uwzględniający potrzeby turysty religijnego należy zadbać o: rozwój infrastruktury w przestrzeni publicznej dla turystyki religijnej; zapewnienie skutecznych rozwiązań komunikacyjnych łączących obiekty w Krakowie i Małopolsce (Małopolska Kolej Aglomeracyjna) oraz o nowe formy i trasy zwiedzania obiektów na terenie Krakowa (*Plan działań...*). Stale aktualny jest do rozwiązania temat, „zatrzymania” w głównych ośrodkach pielgrzymów na co najmniej 2–3 godziny zamiast 1–3 godzin, jak to jest zazwyczaj ma miejsce obecnie (Jackowski, 2008).

Należy jednak zaznaczyć, że w większości sanktuariów znajdujących się w obrębie Starego Miasta i Kazimierza (za wyjątkiem Katedry na Wawelu) ruch pielgrzymkowy jest znikomy, a w nabożeństwach związanych z głównym obiektem kultu uczestniczą zazwyczaj jedynie parafianie. Odwiedzający dane sanktuarium turyści koncentrują zazwyczaj uwagę na detalach architektonicznych i zabytkowych dziełach świątyni, nie mając bardzo często informacji na temat rangi ośrodka pielgrzymkowego. Przywrócenie słynnych krakowskich ośrodków pielgrzymkowych do dawnej świetności wydaje się w obecnych czasach bardzo trudne, jednak władze kościelne Krakowa i duszpasterze powinni podjąć próbę ożywienia kultu w tych miejscach świętych. Okazją do podjęcia tego typu działań, może być obchodzony już za 6 lat Rok Świąty. Działania władz kościelnych w tym zakresie powinny zostać

Tab. 1. Sanktuaria Kościoła katolickiego w Krakowie

Lp.	Adres	Nazwa sanktuarium /ośrodka pielgrzymkowego	Przedmiot kultu	Patronat	Uwagi
Sanktuaria Pańskie					
1.	ul. Klasztorna 11 31-979 Kraków	Pana Jezusa Ukrzyżowanego	krucyfiks	oo. cystersi	
2.	ul. św. Siostry Faustyny 3, 30-420 Kraków	Miłosierdzia Bożego	obraz Pana Jezusa Miłosierdnego „ <i>Jezu, ufam Tobie</i> ”, relikwie św. s. Faustyny Kowalskiej	Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia	Sanktuarium ustanowione dekretem ks. Kardynała Franciszka Macharskiego w dniu 1 listopada 1992 r.
3.	ul. Św. Filipa 17-19 31-150 Kraków	Pana Jezusa Milatyńskiego	obraz Pana Jezusa Milatyńskiego	Zgromadzenie Księży Misjonarzy	Obraz przywieziony z Milatyna w 1945 r. Początkowo w domowej kaplicy misjonarzy na krakowskim Kleparzu. W 1976 r. przeniesiony do specjalnie przygotowanego ołtarza w kościele pw. św. Wincentego á Paulo przy ul. św. Filipa.
Sanktuaria Pańskie oraz świętych i błogosławionych					
4.	ul. Woronicza 10 31-409 Kraków	Ecce Homo – św. Brata Alberta	relikwie św. Brata Alberta Chmielowskiego, relikwie bł. Siostry Bernardyny Marii Jabłońskiej, obraz <i>Ecce Homo</i> namalowany przez św. Brata Alberta	ss. albertynki	Sanktuarium ustanowione dekretem ks. Kardynała Franciszka Macharskiego w dniu 23 listopada 1997 r.
Sanktuaria maryjne					
5.	ul. Karmelicka 19 31-131 Kraków	Matki Bożej „Piaskowej”	obraz Matki Bożej „Piaskowej” namalowany techniką „fresco secco”	oo. karmelici	Obraz koronowany na prawie papieskim przez ks. Biskupa Albina Dunajewskiego w dniu 8 września 1883 r.

6.	ul. św. Jana 7 31-017 Kraków	Świętojańskiej Matki Bożej „od Wykupu Niewolników” – Matki Bożej Wolności	obraz Świętojańskiej Matki Bożej „od Wykupu Niewolników”	ss. prezentki	Obraz koronowany na prawie papieskim przez ks. Arcybiskupa Karola Wojtyłę w dniu 9 maja 1965 r.
7.	Plac Mariacki 5 31-042 Kraków	Matki Bożej Częstochowskiej	obraz Matki Bożej Częstochowskiej	księża diecezjalni	Obraz koronowany na prawie papieskim przez Prymasa Polski ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego w dniu 15 grudnia 1968 r.
8.	ul. Zamoyckiego 56 30-523 Kraków	Matki Bożej Nieustającej Pomocy	obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy	oo. redemptoryści	Obraz koronowany na prawie papieskim przez ks. kard. Franciszka Macharskiego w dniu 26 czerwca 1994 r. Sanktuarium ustanowione dekretem ks. kard. Stanisława Dziwisza w dniu 10 listopada 2009 r.
9.	ul. Henryka Sienkiewicza 19 30-033 Kraków	Matki Bożej Pocieszenia	obraz Matki Bożej Pocieszenia	księża diecezjalni	Obraz koronowany na prawie papieskim przez ks. kard. Franciszka Macharskiego w dniu 12 września 2002 r.
10.	ul. Obrońców Krzyża 1 31-831 Kraków	Matki Bożej Fatimskiej	figura Matki Bożej Fatimskiej	księża diecezjalni	Figura koronowana na prawie papieskim przez ks. Arcybiskupa Stanisława Nowaka w dniu 13 września 1992 r.
11.	ul. Saska 2 30-715 Kraków	Matki Bożej Płaszowskiej – Patronki Kolejarzy	obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem	oo. sercanie	Obraz koronowany na prawie biskupim przez ks. kard. Franciszka Macharskiego w dniu 5 maja 1991 r.
12.	ul. Dygańskiego 44A 30-820 Kraków	Matki Bożej Dobrej Rady	obraz Matki Bożej Dobrej Rady	Księża diecezjalni	Obraz koronowany na prawie biskupim przez ks. Arcybiskupa Marka Jędraszewskiego w dniu 30 kwietnia 2017 r.
13.	ul. Krowoderska 16 31-142 Kraków	Matki Bożej Nieustającej Pomocy	obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy	ss. wizytki	Obraz koronowany na prawie biskupim w 1929 r. przez ks. kardynała Adama Sapiechę
14.	ul. Loretańska 11 31-114 Kraków	Matki Bożej Loretańskiej	figura Matki Bożej Loretańskiej	oo. kapucyni	

15.	Uniwersytecki Szpital Dziecięcý w Krakowie Kapelania pw. NMP Nieustającej Pomocy ul. Wielicka 265 30-663 Kraków	Matki Bożej Nieustającej Pomocy	obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy	księża diecezjalni	Obraz koronowany na prawie biskupim 12 września 2001 r. przez ks. kard. Franciszka Macharskiego
Sanktuaria maryjne oraz świętych i błogosławionych					
16.	ul. Bożego Ciała 26 31-059 Kraków	Matki Bożej Zbawiciela – Madonny z Jabłuszkim oraz św. Stanisława Kazimierczyka	obraz Matki Bożej Zbawiciela – Madonny z Jabłuszkim oraz relikwie św. Stanisława Kazimierczyka	Kanonicy Regularni Laterańscy	Obraz Madonny z Jabłuszkim koronowany na prawie papieskim 13 maja 2007 r. przez Prymasa Polski ks. kard. Józefa Glempa, ks. kard. Franciszka Macharskiego i ks. kard. Stanisława Dziwisza
17.	Pl. Wszystkich Świętych 5 31-004 Kraków	Matki Bożej Bolesnej „Smętnej Dobrodziejki”, bł. Salomei i bł. Anieli Salawy	obraz Matki Bożej Bolesnej „Smętnej Dobrodziejki”; grób bł. Salomei i grób bł. Anieli Salawy	oo. franciszkanie konwentualni	Obraz Matki Bożej Bolesnej koronowany na prawie papieskim przez ks. kardynała Jana Puzynę w dniu 20 września 1908 r.
18.	ul. Stolarska 12 31-043 Kraków	Matki Bożej Różańcowej oraz św. Jacka	obraz Matki Bożej Różańcowej oraz grób św. Jacka	oo. dominikanie	Obraz koronowany na prawie papieskim przez ks. Biskupa Adama Sapiełę w dniu 2 października 1921 r.
19.	ul. Augustiańska 7 31-064 Kraków	Matki Bożej Pocieszenia oraz bł. Izajaszki Bonera	obraz Matki Bożej Pocieszenia, grób bł. Izajaszki Bonera i figura św. Rity	oo. augustianie	Obraz koronowany na prawie papieskim przez ks. kard. Franciszka Macharskiego w dniu 9 grudnia 2000 r.

Sanktuaria świętych i błogosławionych					
20.	Wawel 3 31-001 Kraków	św. Stanisława Biskupa i Męczennika, św. Jadwigi Królowej	relikwie św. Stanisława Biskupa i Męczennika, relikwie św. Jadwigi Królowej, obraz Matki Bożej Łaskawej, grób Biskupa Jana Prandoty, krucyfiks	księża diecezjalni	Obraz Matki Bożej Łaskawej przechowywany w skarbcu katedry został koronowany na prawie papieskim przez ks. Arcybiskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego w dniu 12 maja 1776 r.
21.	ul. Skafeczna 15 31-065 Kraków	Męczeństwa św. Stanisława Biskupa i Męczennika	relikwie św. Stanisława Biskupa i Męczennika	oo. paulini	
22.	ul. Bernardyńska 2; 30- 960 Kraków	św. Szymona z Lipnicy	relikwie św. Szymona z Lipnicy; kopia obrazu Matki Bożej Sokalskiej	oo. franciszkanie bernardyni	Sanktuarium ustanowione dekretem ks. kard. Stanisława Dziwisza z dnia 7 listopada 2016 r.
23.	ul. Reformacka 4 31- 012 Kraków	św. Kazimierza Królewicza	obraz św. Kazimierza Królewicza; obraz Pana Jezusa Miłosiernego w „studni”	oo. <i>franciszkanie</i>	Sanktuarium ustanowione dekretem ks. kard. Franciszka Macharskiego w dniu 16 listopada 2001 r.
24.	ul. św. Anny 11 31-008 Kraków	św. Jana z Kęt	relikwie św. Jana z Kęt, grób Sługi Bożego biskupa Jana Pietraszki, relikwie Sługi Bożego Jerzego Ciesielskiego	księża diecezjalni	
25.	ul. św. Marka 10 31-012 Kraków	bł. Michała Giedroycia	bł. Michała Giedroycia, krucyfiks	księża diecezjalni	
26.	ul. Tadeusza Kościuszki 88 30-114 Kraków	bł. Bronisławy	grób bł. Bronisławy	ss. norbertanki	

27.	ul. Aleksandry 1 30-837 Kraków	Najświętszej Rodziny	ołtarz sanktuarijny św. Rodziny	księża diecezjalni	Sanktuarium ustanowione dekretem ks. kard. Stanisława Dziwisza w dniu 28 grudnia 2008 r.
28.	ul. Totus Tuus 32 30-610 Kraków	św. Jana Pawła II	relikwie św. Jana Pawła II	księża diecezjalni	Sanktuarium ustanowione dekretem ks. kard. Stanisława Dziwisza w dniu 11 czerwca 2011 r.
29.	ul. Krakowska 48 31-066 Kraków	św. Jana Bożego	obraz św. Jana Bożego i obraz Świętej Rodziny – <i>Salus Infirmorum</i>	oo. bonifratrzy	Sanktuarium ustanowione dekretem ks. kard. Stanisława Dziwisza w dniu 8 marca 2016 r. W dniu 4 czerwca 2016 r. ks. kard. Marian Jaworski ukoronował na prawie diecezjalnym obraz Świętej Rodziny – <i>Salus Infirmorum</i>
30.	ul. Poselska 1 31-002 Kraków	św. Józefa	obraz św. Józefa, figura Dzieciątka Jezus Koletńskiego	ss. bernardynki	Sanktuarium ustanowione dekretem ks. kard. Stanisława Dziwisza w dniu 19 marca 2016 r.
31.	ul. Kopernika 9 31-034 Kraków	bt. Hanny Chrzanowskiej	relikwie bt. Hanny Chrzanowskiej	księża diecezjalni	

Opracowanie: Franciszek Mróz (2018)

wsparte odpowiednią promocją turystyki religijnej i przygotowanie odpowiedniej oferty turystycznej przez władze miasta oraz miejskich przewodników.

Oferta dla pielgrzymów i turystów religijnych powinna uwzględniać m.in. wiek i kraj pochodzenia pątników i turystów. Dla przykładu dla pielgrzymów i turystów religijnych przyjeżdżających do Krakowa z Włoch, obok Starego Miasta, sanktuarium Bożego Miłosierdzia i sanktuarium św. Jana Pawła II w Krakowie, a także obiektów wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, atrakcyjne byłyby wizyty: w miejscach związanych z życiem św. Jana Pawła II w Wadowicach, w sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej na Jasnej Górze, w sanktuariach i miejscach kultu św. Ojca Pio (Kraków, Przepróżna Górka), ośrodek kultu św. Rity (kościół augustianów w Krakowie) oraz sanktuarium bł. ks. Jerzego Popiełuszki w Warszawie. Z kolei dla pielgrzymów i turystów religijnych z Hiszpanii warto zaproponować wizytę miejsc na szlaku Małopolskiej Drogi św. Jakuba oraz Drogi św. Jakuba *Via Regia* (m.in. sanktuaria św. Jakuba w Więclawicach Starych oraz w Brzesku), zwiedzanie Wadowic oraz świątyń przy Szlaku Architektury Drewnianej. Dla pielgrzymów francuskich atrakcyjna okazać się może wizyta – obok Jasnej Góry i Wadowic – w sanktuarium Matki Bożej Saletyńskiej w Dębowcu, sanktuarium Cudownego Medalika w Zakopanem, czy też w sanktuarium Matki Bożej z Lourdes w Porąbce Uszewskiej.

Wnioski

Celem powyższych rozważań było podkreślenie rangi Krakowa jako centrum turystyki religijnej o światowym zasięgu i prezentacja elementów, które decydują o międzynarodowym potencjale pielgrzymkowym stolicy Małopolski. Wszystko na to wskazuje, że ta wyjątkowa ranga Krakowa w przestrzeni pielgrzymkowej świata będzie wzrastać. Zarówno bowiem władze miasta, władze Kościoła, jak i mieszkańcy liczą, że sukces Światowych Dni Młodzieży 2016, zaowocuje ponownym przyjazdem młodzieży do Krakowa wraz ze swymi przyjaciółmi, rodzicami, rodzeństwem. Rozwój pielgrzymek i turystki religijnej do Krakowa i Małopolski w kolejnych latach będzie możliwy dzięki współpracy władz miasta, władz kościelnych, duszpasterzy, prywatnych przedsiębiorców i osób pracujących w obsłudze ruchu turystycznego. Współpraca ta powinna uwzględniać przede wszystkim: opiekę duszpasterską i rozbudowanie programu duszpasterskiego w sanktuariach, skuteczne działania promocyjne, stałą poprawę jakości oferty i obsługi turysty religijnego, zatrzymanie pielgrzymów w Krakowie na co najmniej 2–3 noclegi, rozwój infrastruktury pielgrzymkowej i dalszą poprawę dostępności komunikacyjnej miasta (rozbudowa sieci połączeń lotniczych i rozwój Małopolskiej Kolei Aglomeracyjnej), udział miasta i woj. małopolskiego na międzynarodowych targach turystycznych (szczególnie turystyki religijnej i pielgrzymek), organizację w Krakowie międzynarodowych konferencji i kongresów dotyczących problematyki turystyki religijnej, a także rozwój cieszących się dużą popularnością w Europie Zachodniej „wakacji w klasztorach”.

Literatura / References

- Bejda, M., Pabis, M., Pabis, M. (2016). *Sakralny Kraków*. Kraków: Dom Wydawniczy RAFAEL.
- Bilska Wodecka, E., Sołjan, I. (2007). Dziedzictwo religijne jako czynnik rozwoju turystyki na przykładzie województwa małopolskiego, *Prace Geograficzne*, 117, 197–213.
- Czuma, M. (2016). *Tylko w Krakowie, czyli 21 powodów, dla których warto odwiedzić to miasto*. Kraków: Urząd Miasta Krakowa.
- Hodorowicz, I., Mróz, F. (2009). Pielgrzymowanie i turystyka religijna na przykładzie ośrodków pielgrzymkowych w diecezji krakowskiej. W: *Географія і туризм: європейський досвід. Матеріали III міжнародної наукової конференції*. Львів-Брюховичі, 269–289.
- Jackiewicz, K. (1999). *Miłość bez miary. Historia Cudownego Krzyża w Bazylice Ojców Cystersów w Krakowie-Mogile*. Kraków: Opactwo OO. Cystersów w Mogile.
- Jackowski, A. (2003). *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jackowski, A., Sołjan, I. (2004). Pielgrzymowanie w Archidiecezji Krakowskiej. W: *Archidiecezja Krakowska na przełomie tysiącleci*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński – Papieska Akademia Teologiczna, 249–256.
- Jackowski, A. (2008). Kraków jako międzynarodowe centrum turystyki religijnej. *Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 109, 114–120.
- Kłoczowski, J. (1966). *Kościół w Polsce. Średniowiecze*, t. 1, Kraków: Znak.
- Kumor, B. S. (1998). *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. I. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej.
- Mróz, F. (2004). Pielgrzymowanie do sanktuarium Krzyża Świętego w Krakowie-Mogile. W: Izmailów B. (red.), *Przyroda – Człowiek – Bóg: ojcu docentowi dr hab. Ludwikowi Kaszowskiemu w 65. rocznicę urodzin*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, 271–284.
- Mróz, F. (2006). Pielgrzymowanie do sanktuarium Ecce-Homo św. Brata Alberta w Krakowie. *Peregrinus Cracoviensis*, 17, 137–148.
- Mróz, F. (2008). Geneza i funkcjonowanie sanktuariów Bożego Miłosierdzia w Polsce. *Peregrinus Cracoviensis*, 19, 47–72.
- Mróz, F. (2014). Małopolska Droga św. Jakuba – geneza, rozwój, nowe wyzwania i perspektywy rozwoju. *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, t. 47, 22–31.
- Mróz, F. (2016). Sanktuaria Kościoła Rzymskokatolickiego w przestrzeni sakralnej Polski. W: Latosińska J., Mokras-Grabowska J. (red.), *Kultura i turystyka. Sacrum i profanum*. Łódź: Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, 183–205.
- Mróz, F., Mróz, Ł. (2013). Nowe trendy w turystyce religijnej. W: Pawłusiński R. (red.), *Współczesne uwarunkowania i problemy rozwoju turystyki*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, 105–119.
- Mróz, F., Mróz, Ł. (2018). Sanktuaria i ośrodki kultu św. Jakuba w sieci Camino de Santiago w Polsce. W: Roszak P., Mróz F., Mróz Ł. (red.), *Duchowość i przestrzeń w kontekście Camino de Santiago*. Kraków: Wydawnictwo „Czuwajmy”, 151–178.
- Niedźwiedz, A. (2004). Kraków – „miasto papieskie”. Analiza symboliki i mitologii przestrzeni miejskiej. *Journal of Urban Ethnology*, 8, 25–45.
- Rożek, M. (1995). *Krakowskie sanktuaria. Cracovia sacra czyli przewodnik po krakowskich sanktuariach*. Kraków: Wyd. „Karpaty” – Andrzej Łączyński.

- Urban, J. (2014). *Locus iste a Deo factus est*. W: Węclawowicz T., *Królewski kościół katedralny na Wawelu. W rocznicę konsekracji 1364–2014*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, 17–21.
- Wilkońska, A. (2000). Krakowskim szlakiem świętych. Przewodnik – cz. I, *Peregrinus Cracoviensis*, 8, 255–273.
- Wilkońska, A., Siepak, E., Gurba, K., Jakubczyk, M. (2014). *Przewodnik pielgrzymia po Krakowie*. Kraków: Urząd Miasta Krakowa.

Strony internetowe

http://www.bip.krakow.pl/zarządzenie/2016/1998/w_sprawie_przyjecia_%E2%80%9E-Planu_dzialan_na_rzecz_rozwoju_turystyki_religijnej_w_Krakowie_do_2020_roku%E2%80%9D.html [dostęp 15.08.2018 r.]

Notka biograficzna o autorze: Urodzony w 1975 roku w Przeworsku, geograf społeczno-ekonomiczny, pracownik naukowo-dydaktyczny (adiunkt) w Zakładzie Turystyki i Badań Regionalnych Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Wykładowca w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Konsultor w Radzie ds. Migracji, Turystyki i Pielgrzymek Konferencji Episkopatu Polski. Członek Archicofradia Universal del Apóstol Santiago. Instruktor Krajowego Związku Polskiego. Obecnie jego zainteresowania badawcze koncentrują się m.in. wokół zagadnień związanych z pielgrzymowaniem, turystyką religijną i turystyką kulturową w Polsce, genezą i funkcjonowaniem ośrodków pielgrzymkowych w Europie, a także europejskimi szlakami kulturowymi ze szczególnym uwzględnieniem *Camino de Santiago* – Drogi św. Jakuba. Jest autorem ponad 100 publikacji naukowych i ponad 60 publikacji popularno-naukowych z tego zakresu, a także redaktorem 13 prac zbiorowych. Od 2008 roku jest współorganizatorem corocznych międzynarodowych konferencji naukowych poświęconych problematyce historii i funkcjonowania Drogi św. Jakuba w Europie. Jest szczęśliwym mężem i ojcem trójki wspaniałych dzieci: Piotra (17 lat), Michała (15 lat) i Anny (10 lat).

Biographical note of author: Socio-economic geographer born in 1975 in Przeworsk, an academic (Assistant Professor) at the Department of Tourism and Regional Research of the Institute of Geography at the Pedagogical University of Cracow. Lecturer at the Pontifical University of John Paul II in Cracow. Consultant in the Migration, Tourism and Pilgrimage Council of the Polish Episcopal Conference. Member of Archicofradia Universal del Apóstol Santiago. Instructor of Polish cultural and regional studies.

His present research interests are concentrated on, for example, issues related to pilgrimages, religious and cultural tourism in Poland, origins and functioning of pilgrimage centres in Europe, and European cultural routes, especially *Camino de Santiago* – the Way of St. James. He is the author of more than 100 scientific publications and more than 60 popular science publications from this field as well as an editor of 13 collaborative publications. Since 2008, he has been the co-organiser of annual international scientific conferences devoted to the history and functioning of the Way of St. James in Europe. He is also a happy husband and father of three wonderful kids: Piotr (17), Michał (15) and Anna (10).

adres/address:

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Geografii
Zakład Turystyki i Badań Regionalnych
ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków, Polska
e-mail: franciszek.mroz@up.krakow.pl